

"אם אשכחך ירושלים..."

עונת החתונות וזיכרון ירושלים - מערך לכבוד יום שחרור העיר

רציונל פדגוגי

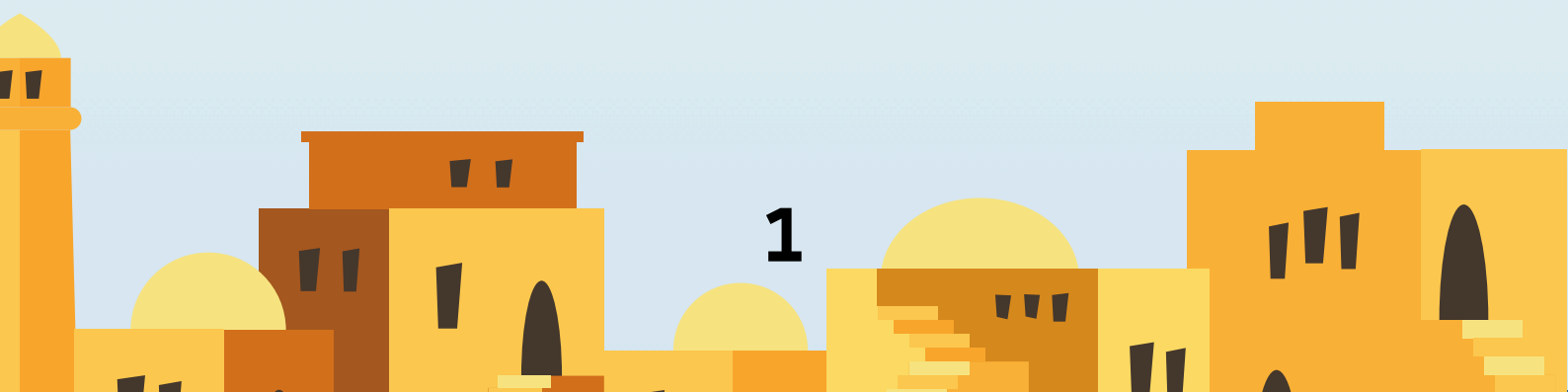
בכל חתונה אנו מזכירים את ירושלים. רגע לפני שהחתן שובר את הכוס הוא אומר את הפסוק: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני לחיקי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". במערך השיעור לכבוד יום שחרור ירושלים ננסה להבין את המקור למנהג הזה ומה מטרתו.

מטרות השיעור

1. להבין את המקור והמשמעות של מנהג שבירת הכוס והזכרת ירושלים בחופה.
2. לבחון כיצד זיכרון החורבן והשאפה לירושלים משתלבים גם ברגעי שמחה אישיים ולאומיים.
3. לעודד חיבור אישי לירושלים דרך לימוד מקורות, דיון ופעילות חווייתית של שבר ותיקון.

מהלך השיעור

1. **פתיחה - שאלה לתלמידים:** מדוע שוברים כוס דווקא ברגע הכי שמח בחתונה? צפייה/תיאור של רגע שבירת הכוס והעלאת מחשבות ראשוניות. נלמד קטעים מהרב שטיינזלץ והרב אברהם יהושע השל על החיבור לירושלים.
2. **לימוד מקורות:** לימוד קצר מהמקורות על המנהג של שבירת הכוס בחופה, ודיון במשמעות הזכרת ירושלים בשמחה.
3. **יצירת "מיצג השברים והאיווי":** כל תלמיד כותב על "שבר זכוכית" דבר שבור או חסר במציאות, ומהשברים הללו ניצור יחד פסיפס משותף המסמל תיקון ובנייה.
4. **דיון על החיבור לירושלים:** שיח מסכם על הקשר בין שבר לתקווה, ועל המשמעות של "להעלות את ירושלים על ראש שמחתנו". בשלב הזה אפשר להראות לתלמידים את **המצגת המצורפת לשיעור** שמסכמת היטב את כל מהלך השיעור והמקורות שנילמדו.

כתיחה:

דמיינו חופה, כולם מתרגשים, החתן והכלה עומדים על בימה מוגבהת, והוריהם לצידם. השמחה אדירה. לרגע זה התנקזה כל האהבה, הציפיה הגעגוע. ופתאום, רגל מונפת, כוס נשברת. מה שבדרך כלל מסמל עצב ושבר נמצא בטקס הכי שמח בחיי הזוג. מדוע מוזכר אבלה של ירושלים בטקס החופה? מה המקור של שבירת הכוס? כיצד נקיים את השבועה: "להעלות את ירושלים על ראש שמחתינו?"

את הקשר לירושלים אנו מעבירים מדור לדור כמו לפיד, גם בהיותה רק זיכרון ישן ועמום. במשך מאות רבות בשנים כל ליל הסדר, בכל קהילה יהודית בעולם, בכל בית ומשפחה ועם ועם כלשונו, אנו מסיימים באמירת "לשנה הבאה בירושלים הבנויה", גם כאשר זה היה רחוק אפילו מדמיון. **אברהם יהושע השל**, מן ההוגים והתיאולוגים הבולטים ביהדות ארצות הברית במאה ה-20 נדרש גם הוא לתחייתה המחודשת של ירושלים בדורו, וכתב לאחר שיחרורה של ירושלים במלחמת ששת הימים:

"לא בגפי (לבדי) באתי לירושלים. נהרות של ערנה אין קץ, דבקות, חלומות זורמים יומם ולילה, תיקוני חצות, דורות, מאות ואלפי שנים, נחלי דמעות של נדר וציפייה, מרחבי תבל כולה, מארבע כנפות הארץ נשאו אותנו, בני דור זה, אל הכותל. אבות אבותי ראוך בחלומם בלבד. לעמי באושוויץ רחוק היית (הכותל) כרחוק שמים מארץ, ואני הנני נוגע באבניך! הראוי אני? ... ירושלים, לא תראנה אם לא תאזין לה. היא האוזן אשר שמעה הייתה קשובה לתוכחות הנביאים, לתנחומי הנביאים, לתפילות של דורות, לתקוותיהם של חכמים וקדושים אין מספר ... ויותר משהיא אוזן - ירושלים היא עד, בת קולו של הנצח ... ירושלים הופסקה באמצע דיבורה, ירושלים, דברי שוב אל עמנו, אל כל העמים" (א"י השל, ירושלים - עיר חסד עליון, בתוך: ישראל הווה ונצח, תשל"ג).

- לדעת השל, מה איפשר את שיבת עם ישראל לירושלים ולכותל, ומה היא מסמלת? הסבירו את המתח בין ירושלים "האלוקית" לירושלים "האנושית".

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ) מרחיב עלך החיבור המיוחד לעיר לכבוד יום חגה: "יום ירושלים, חשיבותו גדולה הרבה יותר מאשר ציון היום בו שוחררה העיר משלטון זה. מעלתו של היום הזה בכך שהוא נחוג לכבודה של העיר המיוחדת הזו... יום שאיננו מתייחס דווקא לחורבנה או לבניינה של ירושלים, לצערה או ליופיה, אלא יום של שמחה והודאה על עצם קיומה. שמחה על כך שיש כאן מקום מיוחד, על שזכינו לכך שבעולמנו תהיה נקודה של חיבור עם העולם העליון. החג על ירושלים הוא חג חדש - בדורות ראשונים לא זכינו לזה, ולא ידענו שאפשר להלל ולשמח על ירושלים סתם כך, גם בטרם נבנתה על תילה... על כך שגם כאשר ירושלים מושפלת - לא ניתן לכסות את מהותה... גם כשהיא בשאול תחתיות, היא עדיין מקור הברכה".

סקור שבירת הכוס בחופה

בכל חתונה בעם ישראל ברגע המשמח ביותר בחיי האדם כשהוא עומד להקים את ביתו, החתן אומר "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". המשפט הזה נועד לבטא שהשמחה שלנו אינה שלמה אם אנחנו לא זוכרים שירושלים עדיין אינה בנויה באופן מלא ושלם. כל השמחה והתקווה של חיינו היא בשביל ירושלים, כי ירושלים היא הביטוי לתקווה ולשלמות.

מנהג זה של שבירת הכוס הוא מנהג "צעיר" בין כמה מאות שנים בלבד. בזמן הגמרא ולאחריה נהגו לשים בראש החתן, במקום הנחת תפילין של ראש, אפר מקלה (מתנור שריפה). כך מפורש במסכת **בבא בתרא** (ס', ע"ב):

"ת"ר: כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו. אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר – שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה..."

אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה. אמר רב חסדא: כנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט. מאי היא? אמר רב פפא: כסאדהרסנא. עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט. מאי היא? אמר רב: בת צדעא, שנאמר: (תהלים קל"ז) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי וגו'. מאי על ראש שמחתי? אמר רב יצחק: זה אפר מקלה שבראש חתנים. א"ל רב פפאלאביי: היכא מנח לה? במקום תפילין, שנאמר: (ישעיהו ס"א) "לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר". וכל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר: (ישעיהו סו) "שמחו את ירושלים" וגו'."

אבל להלכה, **שולחן ערוך** (אבן העזר סה) מביא דרך נוספת לציין את האבל: "צריך לתת אפר בראש החתן במקום הנחת תפילין זכר לאבילות ירושלים דכתיב לשום לאבילי ציון פאר תחת אפר: הגה ויש מקומות שנהגו לשבר כוס אחר שבע ברכות וזהו מנהג נוהג במדינות אלו שהחתן שובר הכלי שמברכין עליו ברכת אירוסין (כל בו) וכל מקום לפי מנהגו."

אקט השבירה של הכוס הוא קשה ודרמטי, אבל בעל **הצפנת פענח** מוצא דווקא נקודת נחמה בכך שזה כלי זכוכית ולא כלי חרס: "שכתב שיש לקחת דווקא זכוכית שאם יקח כלי חרס יאמרו ח"ו אין לנו תקנה" (צפנת פענח, פרשת דברים). יש לנו תקנה! וגם לירושלים יש תקנה! כלי זכוכית שנשברו ניתנים להתכה מחדש ועשיית כלי מושלם שוב.

פעילות יצירה: "סיצג השברים והאיחוי"

מטרת הפעילות היא להעביר את הדיון הלמדני שנעשה עם המקורות על שבירת הכוס ויום ירושלים לחוויה מוחשית, המשלבת יצירה והתבוננות אישית.

הציוד הנדרש

- בריסטול שחור גדול (במרכז הלוח).
- דפים קשיחים בצבעים בהירים (לבן, תכלת, זהב) גזורים מראש לצורות גיאומטריות א-סימטריות המדמות "שברי זכוכית".
- טושים דקים.
- דבק סטיק או סלוטייפ.

מהלך הפעילות (כ-20 דקות)

1. שלב השבר (האישי והלאומי):

- חלקו לכל תלמיד "שבר זכוכית" מנייר בהיר.
- בקשו מהם לחשוב על הציטוטים שלמדו **מדף המקורות המצורף** (כמו החובה לזכור את החורבן בשיא השמחה) ולכתוב על גבי השבר: דבר אחד שעדיין שבור או חסר בחברה בישראל/בעולם לדעתם, או קושי אישי שהם מזהים סביבם.

2. שלב האיחוי (החיבור ליום ירושלים):

- הזמינו את התלמידים בזה אחר זה לגשת אל הבריסטול השחור.
- עליהם להדביק את "שברי הזכוכית" שלהם זה לצד זה על המשטח השחור.
- המטרה היא לא להשאיר את השברים מפוזרים, אלא להצמיד אותם יחד כדי ליצור פסיפס קבוצתי שלם.

3. עיבוד וסיכום של מורה:

- התבוננו יחד בתוצר: הניגוד בין הרקע השחור (החורבן/השבר) לבין הפסיפס הבהיר שנוצר מהצמדת השברים יחד.
- סכמו את הפעילות: כשאנחנו שוברים את הכוס בחופה, אנחנו מודים שיש שברים בעולם. יום ירושלים הוכיח לנו שעל ידי הצמדת השברים הללו יחד, שמירה על הזיכרון ועשייה משותפת – אנחנו מסוגלים לייצר בניין חדש ומפואר מתוך השברים.

החיבור לירושלים - דיון וסיכום:

בנימין זאב הרצל (עיתונאי, סופר ומחזאי, מייסד ההסתדרות הציונית וחוזזה המדינה) תיאר בספרו הנודע "אלטנוילנד" (ארץ ישנה-חדשה) מסע של שני אנשים - יהודי וינאי משכיל ואציל גרמני, שמחליטים לפרוש מחיי ההבל של אירופה ולערוך מסע לאי בודד. בדרכם לאי הם עוברים בארץ ישראל ומבקרים כמובן בירושלים. התיאורים בספר מבוססים על חוויותיו האישיות של הרצל מביקור שערך בארץ ב-1898. הם מגלים ירושלים שוממה, מוזנחת. כעבור עשרים שנה, כאשר חזרו שני הנוסעים ממסעם באי הבודד, הם שבים לירושלים. בביקורם השני הם עדים לשינוי ולהתפתחות שעברה העיר, הודות להתגשמות המפעל הציוני. בעיניים חדשות הם מגלים את קסמה ויופייה הנסתרים של ירושלים, שאולי היו שם תמיד:

"לילה אחד, לפני זמן רב, פרידריך וקינגסקורט הגיעו לירושלים. הם נכנסו אז אל העיר עם חשיכה מצדה המערבי; היום הגיעו אליה עם אור מצדה המזרחי. אז ראו על הגבעות עיר מנוונת ועגמומית; היום עמדה לפניהם עיר תוססת ורבת-הוד, שחידשה את ימיה כקדם. אז הייתה ירושלים עיר מתה; היום זו עיר שקמה לתחייה... הנוף היה אותו נוף, מקודש לאנושות, משופע בסמלים דתיים של עמים רבים מתקופות שונות - אבל עכשיו נתווסף אליו יסוד חדש, רב עוצמה ומלא שמחה: החיים! ירושלים הפכה גוף אדיר, חי ונושם ... שלוה גדולה נחה על העיר העתיקה... כבר לא נותרו [בה] בתי מגורים; כל המבנים שימשו למטרות צדקה או דת. היו שם אכסניות לעולי רגל, מוסדות קהילתיים, בתי חולים ... כל אלה שירתו את הנוצרים, את המוסלמים או את היהודים, ועמדו זה לצד זה בשורה... העיר העתיקה הייתה אתר בינלאומי ושימשה מולדת לעמים רבים."

- לו היה הרצל מבקר היום בירושלים, מה היה מזהה בעיר כהגשמת חזונו, ומה לא? מה הקשר בין תיאורו של הרצל ובין מדרש השם של ירושלים? כיצד באים בשניהם לידי ביטוי השכינה והשכנות בירושלים?
- עמדו על הדומה ועל השונה בין חזונו של השל ושל הרצל לירושלים?

בת שבע סדן (סופרת ופובליציסטית, בתם של הרב אלי ודינה הורוביץ הי"ד)

"לפני כמה שנים ישבנו, אני ויהודה, עם זוג מתוק שהיה לפני חתונה. איכשהו יצא שהם ביקשו מיהודה לחתן אותם, והוא הציע שנשב ונדבר על החופה. אז ישבנו ארבעתנו בנמל תל-אביב והוא סיפר להם על כל הטקס של החתונה, על הכתובה, והברכות והטבעת וכו' וכשהוא גמר להגיד את כל פרטי הטקס, הוא שאל אם יש להם שאלות, ואיך הם מרגישים עם כל החלקים של הטקס. ואז החתן אמר: האמת שהכל סבבה ממש, חוץ מהחלק עם ירושלים, זה חובה? אפשר אולי להוריד את זה?"

ויהודה שהיה ממש מופתע לא הבין למה. אז החתן הסביר שזה פוליטי מידי להזכיר את ירושלים בחתונה כל כך אישית. ולא בא לו שיהיה פוליטיקה ברגעים היפים האלו.

ואז יהודה ענה לו תשובה, שאני לא שוכחת, ובגללה בכל חתונה אני דומעת באם אשכחך. אני לא מבין גדול במוזיקה, הוא אמר, אבל אתה הרי מוזיקאי גדול, אתה יודע כמוזיקאי שתמיד אפשר לשאוף למשהו שלם יותר, הרמוני יותר ומדויק יותר, וגם ברגעים הכי מרוממים של נגינה מופלאה יש את התחושה הפנימית שיש שלמות גדולה מזו שנמצאת במקום נשגב ולא מושג, התחושה הזו היא זו שמזינה את הוודאות של הזוגיות וממלאת בשמחה שיש לאן לשאוף והיא גם זו שממלאת בכאב ובצער כשמרגישים שהיא לא מושגת ורחוקה. ירושלים לא מוותרת לנו, היא מבקשת מאיתנו שלמות ודיוק. היא יודעת שהשאיפה הנצחית של העם שלנו לשוב אליה היא זו שהפיחה בנו חיים בשנות הגלות, והיא זו שמתמלאת בכאב ובצער לנוכח הבלבול וקהות החושים.

ובשביל אלו שתמיד אוהבים לדעת מה היה סוף הסיפור-

בחתונה, ברגע שהניחו את הכוס ליד רגלי החתן, הוא ביקש באופן ספונטני את המיקרופון ומול כל הקהל אמר, שהוא מבין שירושלים נמצאת אצלו בלב, ושהיא זו שנוטעת בו את השאיפה לשלמות ואת הכאב על הפער, הוא אמר שדרך ההבנה הזו הוא מרגיש מחובר לכל הדורות שלפניו".

- האם ירושלים היא אמירה פוליטית?
- האם אתם יכולים למצוא "נקודת ירושלים בליבכם"?

